

הקשר בין דתיות ההורים, השוויוניות בזוגיות ההורים לבין מניעי עזרה בקרב ילדים מתבגרים

סלאח-אלדין עלי וותד

מכללת אלקאסמי

תקציר

מטרתו של מחקר זה הייתה להעמיק את הידע האמפירי בנושא זוגיות ההורים וההתנהגות העוזרת של ילדיהם על ידי בירור הקשר שבין מידת הדתיות, השוויוניות בזוגיות ההורים לבין מניעי עזרה בקרב ילדיהם המתבגרים, ולבדוק באיזה מידה קשרים אלה קיימים ביחס למידת הדתיות בקרב חילוניים, מסורתיים ודתיים: אוכלוסיית המחקר מנתה 608 ילדים מתבגרים והוריהם, יהודים וערבים. נתוני המחקר הנוכחי נאספו באמצעות כלים לדיווח עצמי. תוצאות המחקר מלמדות על קיומם של הבדלים במניעים להתנהגות עוזרת של הילדים לפי מידת הדתיות של הוריהם, נמצא כי ילדי הדתיים גבוהים במניעי העזרה הנורמטיביים והאלטרואיסטיים יותר מאשר ילדי החילוניים והמסורתיים, אך ככל שעולה מידת השוויוניות בזוגיות ההורים, כך מתגלה נטייה לעליה במניעי העזרה הנורמטיביים והאלטרואיסטיים בקרב ילדי חילונים יותר מאשר בקרב ילדי דתיים ומסורתיים. ככל הנראה מהווים ממצאי המחקר את תחילתה של מגמה חדשה חשובה בכל הנוגע לקשר שבין מידת השוויוניות בזוגיות ההורים לבין מניעי העזרה בקרב ילדים ולזיהוי הגורם המשפיע על מניעי העזרה בחברה החילונית.

מבוא

נושא מתן עזרה ידוע לאנושות מראשית ימיה ונחשב כערך עליון בחברות ותרבויות שונות, כיוון שטיפוחו מעלה את רמת ההומאניות האישית והחברתית ותורם לרווחת הפרט והאוכלוסייה בכללותה (Doescher & Sugawara, 1990). תרבויות שונות עמלו לטיפול ערך זה לרווחת האנושות. לכן נושא זה זכה בעבר להתייחסות מצד הפילוסופים והדתות השונות שהטיפו למתן עזרה. מאוחר יותר זכה להתייחסותן של תיאוריות בתחום הסוציולוגיה והאנתרופולוגיה, אשר הרחיבו בתיאורם של פעולות העזרה, קשרו אתן לגורמים דתיים, מסורתיים וסוציו-תרבותיים וסברו שהתנהגויות עזרה שכיחות יותר בחברות המאופיינות כדתיות ומסורתיות ובאוכלוסיות שמנהלות חיי קהילה (גדרון, 1997; נפתלי, 1998; Anson, Levenson, Maoz, & Bonne, 1991; Al-Aquil, 1992; Cnaan, Kasternakis & Winebeurg, 1993; King, 2001) אך, עדויות יומיומיות על קיומן של פעילויות עזרה רבות בקרב חילונים מעלות שאלות מחקריות בנושא זיהוי הגורמים העשויים להיות קשורים להתנהגות עוזרת בחברה החילונית. המחקר לא עסק בבירור נושא זה, ונטען כי הגורמים לעזרה בחברה החילונית עשויים להיות גורמים אחרים שמקורם בתהליכים משפחתיים ובתהליכי למידה והתפתחות (Dovidio, 1984;)

Oliner & Oliner, 1988; Oliner et al.; Schroeder, Penner, Dovidio & Piliavin, 1995). על-פי מקורות בספרות עולה, כי לתיאוריות המשפחתיות המצביעות על חשיבות סגנונות ההורות, לתהליכים הקוגניטיביים וללמידה החברתית בהתפתחות דפוסי התנהגות עוזרת אצל הפרט, מקום מרכזי בגיבוש הבנת ההתפתחות של דפוסי התנהגות עוזרת (מינושין, 1982; McCubbin & Patterson, 1986; Eisenberg, 2002; Bandura, 1986; Oliner & Oliner, 1988; Ward, 2001).

העיסוק המחקרי ביחס שבין המשפחה לבין ההתנהגות העוזרת מועט ואף שחלק ממנו מתמקד בגישות הורים. נראה שהתיאוריה והמחקר האמפירי, לא התייחסו לקשר אפשרי בין המתרחש במערכת היחסים של בני הזוג במשפחה לבין התפתחות המניעים להתנהגות עוזרת בקרב ילדיהם. לא נידון הקשר האפשרי בין השוויוניות בזוגיות של ההורים כמודל לחיקוי לבין התפתחות המניעים למתן עזרה. המחקר הנוכחי מנסה לבחון את השאלה: האם קיימים הבדלים ברמות מניעי העזרה בקרב ילדים לפי מידת האמונה הדתית של הוריהם, והאם קיימים קשרים בין זוגיות שוויונית של הורים לבין התפתחות המניעים להתנהגות עוזרת בקרב ילדיהם המתבגרים? באיזה מידה קשרים אלה קיימים ביחס למידת האמונה הדתית בקרב חילונים, מסורתיים ודתיים.

סקירת ספרות מקצועית

שנים רבות לא הייתה הסכמה בדבר הגדרת המונח התנהגות עוזרת, לכן הוגדר בהגדרות שונות, ונקרא במונחים שונים, בעברית "התנדבות" "מתן עזרה" ו"התנהגות עוזרת" ובערבית "אלתטוע" (התנדבות) "אלמוסאעדה" (העזרה) "אלאית'אר" (אלטרואיזם) ובאנגלית נקרא "altruism" "helping" "helping - behavior", כיום ישנה הסכמה על מונח "התנהגות עוזרת" שמאחד ביניהן, לפי שכרודיר בינר דוידיו ובליאווין (Schroeder, Penner, Dovidio & Piliavin, 1995, P.18) "התנהגות רצונית שמטרתה רווחת הפרט ללא ציפייה לגמול מוחשי ומידי" ובאשר להגדרת המונח, אבן מניזור (2003, עמ' 663) במלון לסאן אלערב הגדיר את מתן העזרה "כל תרומה שנותן האדם מרצונו האישי ללא כפייה" אומנם עבד-אלבאקי (2009: 18) הרחיב את הגדרת המונח התנהגות העוזרת והגדיר אותה "ככל מאמץ או פעולה של הפרט או הקבוצה או הארגון תוך בחירה אישית, במטרה למתן שירות לחברה או לקבוצות בתוכה, ללא ציפייה לתמורה חומרית" הגדרה זו של עבדאלבאקי תומכת בהגדרה שהתנהגות עוזרת היא התנהגות רצונית שמטרתה רווחת האחר ללא ציפייה לגמול מוחשי ומידי.

הניסיון להסביר את המניעים להתנהגות עוזרת זכה להתייחסותם של תיאוריות שונות ומחקרים אמפיריים שונים. ובזמן שתיאוריות ומחקרים אנתרופולוגיים וחברתיים עסקו בתיאור פעולות העזרה, (גדרון, 1997; נפתלי, 1998; Anson, ; 1992; Al-Aquil, 1992; Levenson, Maoz & Bonne, 1991; Cnaan, Kasternakis & Winebeurg, 1993; Doescher & Sugawara, 1990; King, 2001; Schwartz & Sagiv, 1995), חלק ניכר מהמחקר הפסיכולוגי העוסק בתחום ההתנהגות העוזרת התרכז ביסודות המוטיבציוניים לפעולות עזרה. וסברו שהמניעים למתן עזרה מתפתחים בשלבים ומושפעים מגורמים התפתחותיים, פסיכולוגיים, חברתיים, אישיותיים, תרבותיים וגנטיים. (Bar-Tal, Raviv,) (Piliavin & Callero, 1991; Raviv, Bar-Tal, Raviv, & Fleissig, 1987; Sells, 2002; Leiser, 1980; Davis, 1983; Hoffman, 1990; Kohlberg, 1985; Piaget, 1965;).

התיאוריות המסבירות התנהגויות עזרה

התיאוריה הפסיכו-אנליטית

התיאוריה הפסיכו-אנליטית, רואה באינסטינקט התוקפני כמהווה את המכשול הגדול ביותר לאנושות. וכן כעכבות נגד תוקפנות נגרמות על ידי החברה במהלך התהליך ההתפתחותי ובאמצעות תהליכים של הזדהות והפנמה (Freud, 1951). ההזדהות ההתפתחותית נובעת מהרצון של הילד להחזיר לעצמו את הסיפוקים שהעניק אובייקט האהבה, דוגמת ההורים (Sears, Maccoby & Lev, 1975; Freud & Dann, 1951). והיא מתרחשת אפוא על-ידי חיקוי והפנמה. חום, אהבה ותמיכה רגשית נחשבים למרכיבים המרכזיים בהזדהות ההתפתחותית. לפי הגישה הזו עולה מהספרות כי ההזדהות ההגנתית מתרחשת בשלב הפאלי של ההתפתחות הפסיכו-סקסואלית ומיוחסת לרצונו של הילד להפנים את ההורה בן אותו המין. בשלב מאוחר יותר, משמודחקים הרגשות התוקפניים פנימה, מסוגל הילד למוסריות של ממש בפעם הראשונה. גישה זו גורסת שההפנמה מובילה להתפתחות הסופר-אגו ורק עם היווצרותו הופכת התנהגות פרו-חברתית לאפשרית.

תיאוריות האישיות

תיאוריות האישיות מנסות להבליט את חשיבותם של מאפיינים אישיותיים כמנחים את חשיבתו ואת פעולותיו של האדם (Rushton, Russell, & wells, 1984) לפי גישה זו, האישיות העוזרת היא אישיות המשלבת קבוצת תכונות המעוררות נטייה מוקדמת אצל האדם למחשבות סיוע והתנהגות עוזרת, והיא קשורה בהגשת סיוע ארוך טווח ומתוכנן (Oliner & Oliner, 1988) מבין תכונות אלה ניתן להצביע על, אמפתיה, תחושת אחריות

וחללות עצמית. (Davis, 1983; Hoffman, 1990) במחקר של בינר ופריזוך (Penner & Fritzsche, 1993) נמצא קשר בין שלושת המאפיינים: אמפתיה, תחושת אחריות והדאגה לרווחתם של אחרים. האמפתיה הוזכרה בספרות כתכונה מרכזית באישיות העוזרת (Gerdes & Segal, 2011; Hoffman, 1990; Roth, 2002). מחקרים של הזוג אוליניר ואוליניר (Oliner & Oliner, 1988) הראה כי נמצא קשר בין תחושת האחריות לרווחתם של אחרים ובין ההתנהגות העוזרת. משמלמד על זיקה אפשרית של תכונות האישיות למניעי עזרה.

הגישה ההתפתחותית

הגישה ההתפתחותית כוללת מספר תיאוריות שהמשותף להן הוא הנחה שההתנהגות העוזרת היא התנהגות נלמדת. הנחה זו נתמכת על ידי מחקרים המראים עלייה בהתנהגות של עזרה לזולת עם הגיל (Bar-Tal, 1982). עלייה במידת ההתנהגות לפי נורמות עם הגיל (Bryan & London, 1970). ועלייה בכושר השיפוט על מעשי עזרה לזולת עם הגיל (Baldwin & Baldwin, 1970). מסקירת הספרות עולה כי רוב החוקרים הבוחנים את השינויים ההתפתחותיים בהתנהגות עוזרת מאמינים כי קיימים שני תהליכים קשורים זה לזה האחראים לשינויים אלה (Baumgartner, Gotte, Gugler, & Fehr, 2012; Weinstein, & Ryan, 2010) והם: התבגרות בכישורים ויכולות קוגניטיבית, ותהליכי למידה. השינויים בתהליכים הקוגניטיביים וחויית הלמידה מתרחשים בו בזמן, באופן תלוי זה בזה ובמשולב. הספרות המקצועית טוענת כי התפתחות המניעים לעזרה לזולת מתפתחת בשלבים, כמו שמתואר בלוח 1.

לוח 1: סיכום שלבי השיפוט המוסרי, השלבים ההתפתחותיים שעליהם מתבססות החלטות המוסריות, שלבי השיפוט המוסר הפרו חברתי- הסיבות להגיש סיוע או להימנע ושלבי התפתחות המניעים להתנהגות עוזרת:

פיאז'ה- Piaget (1965,1971)	קוהלברג- Kohlberg (1963,1985)	איזנברג ברג- Eisenberg-Berg(1979)	בר טל- Bar-Tal (1982)
שלבי השיפוט המוסרי:	ששת השלבים ההתפתחותיים שעליהם מתבססות החלטות המוסריות:	שלבי השיפוט המוסרי הפרו חברתי-הסיבות להגיש סיוע או להימנע כוללות:	התפתחות המניעים להתנהגות עוזרת:
1. שיפוט היטרונומי: מאפיין את תפיסת הילד עד גיל 8. הוא	1. פחד מפני ענישה.	1. אוריינטציה הדוניסטית: השגת תועלת לו עצמו, אפשרות עתידית	1. ציות עם תמורה קונקרטי או הימנעות מאיום בעונש קונקרטי.

להדדיות ודאגה לאחרים.	תופס את המוסר כקבוע. חומרת העונש נתפסת על פי התוצאה ולא על פי הכוונה.
2. אוריינטציה לצורכי אחרים : היחיד מביע עניין בצרכים הפיזיים, החומרניים והפסיכולוגיים של אחרים.	2. תגמול (עד גיל 7) והימנעות מענישה.
3. יוזמה פנימית ושכר קונקרטי- הוא עושה זאת למען שכר קונקרטי ולספק צרכיו.	2. שיפוט אוטונומי : מאופיין בתפיסת המוסר כשתוף פעולה והדדיות, התייחסות לחוק והתחשבות בצרכים אנושיים.
4. התנהגות נורמטיבית : מסוגל לחוש סבל אמפאתי, יוזם עזרה מתוך ציות לנורמות ומתוך צפייה לשכר חברתי.	3. אוריינטציה סטריאוטיפית : על ידי שימוש בדימויים סטריאוטיפים של טוב ורע.
5. הדדיות מוכללת- הוא עוזר מתוך ציפייה שיעזרו לו בעתיד בתמורה.	4. בגיל 10 התאמת המעשה לכללים ולחוקים רשמיים ובלתי רשמיים.
6. התנהגות אלטרואיסטית- עוזר מתוך עקרונות מוסריים פנימיים ותחושת סימפתיה לזולת וללא ציפייה לשכר חיצוני.	4. א. אוריינטציה אמפתית : תגובה אוהדת, נטילת תפקיד ודאגה אנושית. 4. ב. ערכים מופנמים, נורמות, וצורך להגן על זכויותיהם וכבודם של אחרים.
	5. דאגות לזכויותיהם ורוחתם של אחרים.
	6. דאגה לצדק אוניברסאלי.

סיכום הגישות ההתפתחותיות שסקרנו, מצביע על הסכמה בספרות, כי ניתן לארגן את המניעים לעזרה במסגרת של שלוש רמות המאגדות בתוכן את שלבי ההתפתחות הפרו-חברתית, שתוארו בטבלה מספר 1 :

- א. קדם סוציאליזציה: המתארת מניעים חומריים שבמסגרת האדם עוזר מתוך מניע אגואיסטי ולא למען רווחת האחר.
- ב. מודעות לנורמות: המתארת מניעים נורמטיביים- האדם עוזר מתוך מחויבות חברתית.
- ג. הפנמה: המתארת מניעים אלטרואיסטיים – האדם עוזר מתוך אמפתיה אישית ודאגה לזולת.
שלושת הרמות שמשו את המחקר הנוכחי לצורך בדיקת מניעי עזרה.

גרויסק (Grusec, 1991) ושכרודיר, בינר, דבידוב וביליאבין (Schroeder, Penner, 1995; Dovidio & Piliavin, 1995) ציינו שהמניעים להגשת העזרה מושפעים לא רק משינויים התפתחותיים אלא גם מתהליכי הסוציאליזציה (Eisenberg, 2002). תהליכים חיוביים עשויים לעצב בילד התנהגות חיובית ומסייעת ותהליכים שליליים עשויים לגרום התנהגות שלילית ואנטי חברתית. התלות ההדדית בין איכות המערכת המשפחתית לבין התפתחות הפרט קובעת על פי תיאוריית הלמידה החברתית את איכות האדם שנוצר (סאטיר, 1976; Heinicke, 2002; Hoffman, 1990; Park, 2002; Piliavin & Callero, 1991). לפי תיאורטיקנים של הלמידה החברתית, הסוציאליזציה של הגשת הסיוע וההתנהגות העוזרת כוללת שלושה סוגים שונים של למידה חברתית: התנסות בחיזוק ישיר; צפייה במודל לחיקוי בסביבה ושיחות בנושא הסיוע (Bandura, 1977; Rushton, 1982). המשפחה מהווה מקום מרכזי לחוות את תהליך הסוציאליזציה בכלל ואת הסוציאליזציה של התפתחות המניעים לעזרה הכוללת את שלושת הסוגים של למידה חברתית (Rushton & Campbell, 1977). בהמשך נתייחס לגורמים המשפחתיים הקשורים במניעי עזרה בקרב ילדי המשפחה.

הקשר בין משפחה, זוגיות הורים שוויונית והתפתחות מניעי עזרה בקרב ילדיה

ההנחה הבסיסית העומדת בבסיס הדיון בשאלת הקשר בין התפתחות מתבגרים ובין המערכת המשפחתית היא קיומה של תלות הדדית בין המערכת המשפחתית לבין התפתחות הפרט. תהליכים משפחתיים חיוביים, קשורים ברמות גבוהות של יכולת אישית וחברתית, בהתפתחות קוגניטיבית ובהסתגלות פסיכולוגית (McCubbin & Patterson, 1979; Rollins & Thomas, 1983; סאטיר, 1976) הרואה במשפחה כמערכת אינטגרטיבית, הניחה את היסוד להבנת הקשר בין מערכת היחסים של בני הזוג לבין אישיות ילדיהם. בארק (Park, 2002) הניח שקיימת השפעה של איכות היחסים בין בני הזוג ותכונותיהם על התפתחות ילדיהם. על בסיס זה ניתן להניח שתכונות המאפיינות

מערכת זוגיות של הורים, עשויה להיות קשורה בפתוח נטייה להתנהגות עוזרת של ילדיהם הן בקרב חילונים והן בקרב מסורתיים ודתיים.

נושא הקשר בין אופי משפחה ומערכת זוגיות הורים לבין מתן עזרה של הילדים מדווח בספרות ובמחקרים אמפיריים בהיקף מצומצם. מבין המחקרים שהתייחסו לנושא בעקיפין היה מחקרם של בני הזוג אולינר (Oliner & Oliner, 1988) שזיהו תכונות ודפוסי יחסים בזוגיות הורי המצילים במלחמת העולם השנייה, מאפיינים שחלקם קיימים, במידה זו או אחרת, בזוגיות השוויונית. ואלה התכונות שזוהו על-פי דיווחם של המצילים עצמם כמאפיינות זוגיות הוריהם: זולתיות, ערכי מוסר, קומוניקציה, והבעת רגשות, אינטראקציה אמפאיתית, תחושת אחריות, הרגשת שליטה, הוגנות וגמישות בחלוקת תפקידים. אך הדגישו את ההוגנות והגמישות בחלוקת תפקידים כגורמים המאפיינים הורי המצילים יותר. ההוגנות והגמישות בחלוקת תפקידים מדווחים בספרות כמרכיבים מרכזיים בזוגיות השוויונית (Rabin, 1996). לכן בהמשך נדון בקשר האפשרי בין הזוגיות השוויונית של ההורים לבין התפתחות המניעים למתן עזרה בקרב ילדיהם.

השוויוניות בתת מערכת הזוגית הורית והקשר עם התפתחות המניעים לעזרה בקרב ילדיהם לאור מידת הדתיות של ההורים

למרות ניסיונות ההרחבה להגדרת השוויוניות בין בני הזוג עדיין מתקשים החוקרים להגיע להגדרה ברורה אחת של מושג זה. ממצאי המחקר של בראון ומילר (Brown & Miller, 2002) מורים כי השוויוניות בין נשים לגברים מבוססת על דפוסים של שותפות מאוזנת. אחרים טוענים כי הגמישות בחלוקת התפקידים והערכת ההוגנות מהווים את המרכיבים המרכזיים בהגדרת מושג השוויוניות (Blair & Lichter, 1991; Mchale & Crouter, 1992; Rabin, 1996). שוויוניות בצורה של חלוקה "סימטרית" הוא שוויון המתבטא בחלוקת עבודות הבית השונות לשני חלקים שונים. לעומת מערכת יחסים "הוגנת" שאינה "סימטרית". הערכת ההוגנות היא סובייקטיבית וגלובלית ומתייחסת לסך המרכיבים של מערכת היחסים (Houlihan, Jackson, & Rogers, 1984; Musante, Gilbert & Thibaut, 1983; Rabin, 1994, 1996; Scanzoni, Polonko, Teachman, & Thompson, 1989).

שני המרכיבים הוגנות וגמישות בחלוקת תפקידים מדווחים במחקרם של בני הזוג אולינר (Oliner & Oliner, 1988) כמאפיינים מרכזיים בזוגיות הורי המצילים, ראשית בנוגע להוגנות, החוקרים מסיקים כשהורים משתמשים בשיטת החשיבה ההגיונית, הם מוותרים בעצם על השימוש בעוצמה שיש להם. בדרך זו הם משמשים דגם של התנהגות

נאותה מצד החזקים כלפי חלשים (Lipscomb, Mcallister, & Bregman, 1985). כשהילדים עצמם עומדים בפני אנשים חסרי ישע, כבר יש להם "תסריט" מוכן ומשחזרים את מה שנחתם בזיכרונם. בנסיבות אלה ילדים גם נוטים, להפנים את אמות המידה של הוריהם. שלושת עקרונות ההוגנות שזוהו על-ידי בירהם (Brehm, 1985) עקרון ההוגנות, השוויון ועקרון הצורך מצביעים על נגישות שווה למשאבים ללא קשר לתרומות בני הזוג לקשר, קרי בן הזוג הזקוק ביותר למשאב מסוים יקבל אותו ללא קשר לתרומתו (Rabin, 1983; Reiss, Oliveri, & Curd, 1996). השוויוניות בזוגיות ההורים מהווה עבור ילדי חילונים מודל לחיקוי שיש לו זיקה למניעיו של הילד להתנהגותיו ולנכונותו לעזור לזולת (Rushton & Campbell, 1977; Weinstein & Ryan, 2010). קיומו של מאפיין זה בזוגיות השוויונית ובמקביל אצל הורי המצילים מניח קשר אפשרי בין ההוגנות בזוגיות ההורים לבין הנכונות להגשת עזרה בקרב ילדיהם המתבגרים. שנית, ביחס לגמישות בחלוקת תפקידים בין ההורים, מסקירת הספרות עולה כי הגמישות בחלוקת התפקידים בקרב ההורים נחשבת למרכיב מרכזי בזוגיות השוויונית, מרכיב זה מופיע כמאפיין בולט אצל הורים לילדים אלטרואיסטים ובקרב הורי ילדים המגלים גמישות בתפקידי מין. מחקרים אחדים ניסו לבדוק בעקיפין את היחס בין הגמישות בתפקידי המין לבין ההתנהגות הפרו-חברתית. בניסוי מעבדה ניסו החוקרים דושר וסוגוארא (Doescher & Sugawara, 1990) לבחון כיצד משתנים של גיל, מין, IQ וגמישות בתפקידי מין תורמים להתפתחות פרו חברתית בגיל הגן. הם מצאו קשר בין משתנה המין ותפקידי מין גמישים לבין הנכונות להגשת עזרה. בעלי הגמישות התפקידית חשים חופשיים הרבה יותר להביע התנהגות עוזרת המנוגדת לסטריאוטיפים של תפקידי המין הגבריים, מעבר לקשרים אלה, המחקר לא בדק קשרים ישירים בין חלוקת תפקידים במערכת הזוגית לבין התנהגות עוזרת של ילדים. נראה שהמחקר לא מייחס תשומת לב לסוגיה זו. מבין המחקרים הבולטים בנושא ניתן להצביע על מחקרם של סוקתינג, סקוי ומרסיה (Sochting, Skoe & Marcia, 1994) שפותח על בסיס התיאוריה של גליגאן מדד, ראיון מוסר הטיפול (Ethic of Care Interview). החוקרים בדקו קשרים אפשריים בין האוריינטציה לתפקידי מין לבין חשיבה מוסרית. הממצאים תמכו בהשערה שאוריינטציה לתפקידים מיניים הייתה משתנה מנבא טוב יותר לחשיבה מוסרית מכוונת-טיפול מאשר משתנה של השיך המיני. מקצת המאפיינים האלה הוזכרו בספרות כחלק ממאפייני הזוגיות השוויונית וצוינו בחמשת התחומים המרכזיים במערכת הנישואין. על בסיס זה נתן להצביע על גורמים משותפים שהמאפיינים מקדמים:

1. מודל הורים של ילדים עוזרים.
2. מודל של זוגיות הורים שוויוניים.

למרות שמחקרים אחדים דיווחו כי להורי ילדים עוזרים היו מאפיינים של זוגיות שוויונית (Oliner & Oliner, 1988) אין בכך להצביע על קשר הכרחי בין זוגיות שוויונית לבין התנהגות עוזרת של ילדים. אך ניתן להניח שזוגיות שוויונית של הורים עשויה להיות קשורה להתפתחות התנהגות עוזרת בקרב ילדים מתבגרים. הנחתנו היא שמתבגרים שהם ילדים לזוגות הפחות שוויוניים, מניעיהם להגשת עזרה יהיו חומריים ואגואיסטים יותר הגשת עזרה על ידם תהיה תלויה בצפיה לתמורה חומרית (רמה א' בהתפתחות המניעים למתן עזרה), ילדים לזוגות המקיימים שותפות חלקית מניעיהם להגשת עזרה יהיו נרמטיביים יותר, הגשת עזרה על ידם, תהיה תלויה בקבלת הערכה חברתית (רמת ב' בהתפתחות המניעים למתן עזרה), וילדים מתבגרים לזוגות השוויוניים הנוהגים בהוגנות וגמישות בתפקידי המינים ייוצגו ברמות הגבוהות של ההתנהגות העוזרת ומניעיהם יהיו אלטרואיסטים יותר הגשת עזרה מצידם קשורה בערכים פנימיים, אישיים מופנמים של אמפתיה וזולתיות (רמת ג' בהתפתחות המניעים למתן עזרה). הנחתנו עשויה להיות תקיפה בהקשר של החברה החילונית, זאת מאחר שהספרות המקצועית העלתה שזוגיות שוויונית שכיחה בקרב חילונים יותר מאשר בקרב דתיים ומסורתיים (Ross, Mirowsky & Huber, 1983). הדיון על הקשר בין אמונה דתית לשוויוניות בזוגיות מגלה שונות במידת השוויוניות בזוגיות בין קבוצות אנשים בעלי השקפות שונות של אמונה דתית (Devos, 1980; Smith, Fabricator, & Peyrot, 1999). ייתכן קשר אפשרי בין זוגיות שוויונית של ההורים לבין מניעי עזרה של ילדיהם בחברה החילונית, משלא כן בחברה הדתית והמסורתית, בהם דתיות ומסורתיות עשויים להסביר את מניעי העזרה בקרב הילדים. השוויוניות בזוגיות ההורים מהווה עבור ילדי חילונים מודל לחיקוי שיש לו זיקה למניעיו של הילד להתנהגויותיו ולכונותו לעזור לזולת. (Rushton & Campbell, 1977; Weinstein & Ryan, 2010).

מידת האמונה הדתית בעבודה זו נעה ברצף עולה מחילוני, למסורתי ועד לדתי (Doty, 1995, Schwartz, 1987). מוסד הנישואין בחברה החילונית פתוח יותר ומעורב יותר בסביבה (Ross, Mirowsky & Huber, 1983). בספרות מסוג האדם החילוני כעצמאי במידה רבה ממקורות התלות וההשפעה המסורתית, גמיש, ומאמין בשוויון (Good, 1963) על בסיס ערכים אלה ההחלטה לעזור לזולת מתקבלת באופן עצמאי ולא כתוצאה מלחצים נרמטיביים (Rabin, Oliner & Oliner, 1988; Mackey & O'Brien, 1995). (1994, 1996) מכאן שיתכן כי קיימים קשרים אפשריים בין שוויוניות בזוגיות ההורים לבין מניעי עזרה בקרב ילדים מתבגרים בקהילות חילוניות יותר ממסורתיים ודתיים. לעומת זאת הקהילה המסורתית נוטה לכיוון קולקטיביסטי, והמאופיינת כאוניברסאלית, כמסורתית וקונפורמית, העזרה לזולת נחשבת כאחד הערכים העליונים בחברה זו (Bar-

בקרוב ילדי המסורתיים קשורה לערכים דתיים אף שיותר מכך היא קשורה בערכים מסורתיים ונורמות חברתיות הנוטות לכיוון קולקטיביסטי. ההשקפה הדתית היא הרמה הגבוהה ביותר במידת האמונה הדתית והיא מתארת מערכת אמונות, מצוות, תפילות ואת האמונה שהכל קבוע מראש (Staub, 1992). על כן ניתן לצפות להשפעתם של ערכים דתיים בקרב דתיים בני כל הדתות ללא הבדל ולהניח שמשנתה מידת הדתיות של ההורים יכולה להסביר נכונות לעזרה והתנהגות מוסרית בחברה זו (גדרון, 1997; Cnaan, Kasternakis & Winebeurg, 1993; Greenwald & Harder, 2003; King, 2001; Schwartz, 1992). ערכים אידיאולוגיים, ערכים הדוגלים באינדיבידואליות, אינם דומיננטיים בחברה זו. התיאוריה והמחקר לא עסקו בבירור ההבדלים בין קבוצות הדתיות בקשר שבין מידת השוויוניות בזוגיות ההורים לבין מניעי עזרה בקרב ילדיהם. ניתן ללמוד על הבדלים אלה, מהשוואה בין קהילות חילוניות, מסורתיות ודתיות, בקשר שבין מידת דתיות הוריהם והשוויוניות בזוגיות ההורים לבין מניעי עזרה של ילדיהם, ולהבהיר עד כמה גורם השוויוניות מנבא מניעי עזרה של הילדים בקהילות השונות לפי מידת הדתיות.

בהתאם לכך נוסחו ההשערות הבאות:

1. יימצאו הבדלים מובהקים במניעי עזרה בקרב ילדים מתבגרים לפי מידת הדתיות של הוריהם, תימצא נטייה לעליה במניעים הנורמטיביים והאלטרואיסטיים המכוונים לאחר בקרב ילדי דתיים יותר מאשר בקרב ילדי מסורתיים וחילוניים.
2. יימצא קשר חיובי בין מידת השוויוניות בזוגיות ההורים לבין המניעים והאלטרואיסטיים המכוונים לאחר בקרב ילדיהם המתבגרים, ככל שמידת השוויוניות בזוגיות ההורים עולה, תימצא נטייה לעליה במניעים והאלטרואיסטיים המכוונים לאחר בקרב ילדיהם המתבגרים.
3. יימצאו הבדלים מובהקים בין נבדקים לפי מידת הדתיות של ההורים; חילוניים, מסורתיים ודתיים, במידת הקשר שבין מידת השוויוניות בזוגיות ההורים לבין המניעים הנורמטיביים והאלטרואיסטיים המכוונים לאחר בקרב ילדיהם המתבגרים, המניעים הנורמטיביים והאלטרואיסטיים בקרב ילדי חילונים יהיו גבוהים יותר מאשר בקרב ילדי הדתיים והמסורתיים.

מתודולוגיה

מסגרת הדגימה: המדגם כולל 46 כתות י"ו-י"א מתוך 9 בתי ספר תיכוניים יהודיים ; 4 בחינוך הממלכתי ו- 5 בחינוך הממלכתי דתי במחוז תל-אביב, המרכז, חיפה והצפון, ומתוך 8 בתי ספר תיכוניים ערביים ממחוז המרכז, חיפה והצפון. המדגם נבחר באקראי כמדגם אשכולות. המדגם כלל תלמידים מבתי ספר שנכללו במדגם ואשר הסכימו להעברת השאלונים, חלק מבתי הספר שנכללו במדגם בטלו את הסכמתם, לכן נבחרו בתי ספר אחרים במקומם במיוחד בחינוך העברי, ציינו זאת במגבלות המחקר. באשר לחברה הערבית בתי הספר לא מסווגים לפי דתי ממלכתי, בהתבסס על הספרות שבערים הערביות הגדולות ובערים המעורבות יש ייצוג יותר לחילונים מאשר מסורתיים ודתיים, ובערים הבינוניות ובכפרים יש ייצוג ייתר למסורתיים ולדתיים (חשיבון, 1997).

מדגם: המדגם מונה 608 מתבגרים הלומדים בכתות י"ו-י"א והוריהם (308 ילדים יהודים ו- 300 ילדים ערבים), בני 16-17, גילאים שמייצגים את שלב הביניים של גיל ההתבגרות לקראת הבגרות, שלב שהודגש כמשמעותי ביותר בקרב חוקרים אשר בחרו בגילאים האלה במחקר קודם על התפתחות המניעים לעזרה כשכבה המייצגת את גיל ההתבגרות (Raviv, Bar-Tal, Raviv, & Fleissig, 1987). היות שהמחקר הנוכחי אינו מחקר אורך התפתחותי, סברנו שבמחקר זה אין צורך להרחיב את טווח הגילאים. הקריטריונים לבחירת הילד היו שהוריו נשואים וחיים יחד.

לוח 2: משתני רקע של הילדים

משתני רקע	N	%
בתי ספר	4	23.53
חינוך ממלכתי	4	23.53
חינוך ממלכתי דתי	5	29.41
חינוך ערבי	8	47.06
הילדים לפי לאום	308	50.56
יהודים	308	50.56
ערבים	300	49.34
הילדים לפי מין	301	49.51
בנים	301	49.51
בנות	307	50.49
ההורים לפי אמונה דתית	406	33.38
חילוני	406	33.38
מסורתי	445	36.60
דתי	365	30.02
ההורים לפי מין	608	50
אב	608	50
אם	608	50

כלי המחקר

שאלון פרטים אישיים של הילד ושל הוריו:

שאלון פרטים אישיים של הילד: השאלון כולל פרטים אישיים של הילד: גיל, מין, מוצא, לאום, דת, מגורים ומידת דתיות (דתי-מסורת-חילוני) השאלון חובר על ידי המחבר.

שאלון פרטים אישיים של ההורה: השאלון כולל פרטים אישיים של ההורה: גיל, מין, מוצא, לאום, דת, מקום מגורים. מידת הדתיות בשאלונים לילד ולהורה במחקר הנוכחי הוגדרה לפי דירוג: "חילוני", "מסורתי" ו"דתי" כפי שכל נבדק הגדיר את עצמו. השאלון חובר על ידי המחבר.

כלים למדידת המניעים לפעולות עזרה

במחקר הנוכחי אנו מבדילים בין המניעים להתנהגות העוזרת לבין הגשת עזרה בפועל. המניעים לעזרה מחולקים לשלוש קטגוריות: א. חומרית. ב. נורמטיבית. ג. אלטרואיסטית המכוונת לאחר. כדי לבדוק את המשתנים נבחרו הכלים הבאים:

שאלון הערכה של סיבות לפעילות עזרה לילד: המניעים לפעולות עזרה נבדקו על ידי שאלון הערכה של סיבות להתנהגות עוזרת המתאים לגיל ההתבגרות. השאלון חובר במקור בשפה העברית על ידי רביב, בר-טל, רביב ופליסיג (Raviv, Bar-Tal, Raviv, & Fleissig, 1987). השאלון מבוסס על ארבעת הקטגוריות של פועה ופועה (Foa & Foa, 1971) "מתן- חומרית", "מתן- כסף", "מתן שירות" ו "מתן- אהבה". נעשה ניתוח גורמים לשאלון, והייתה הסכמה על שלושה גורמים המבחינים בין שלוש רמות של מניעים להתנהגות עוזרת: א. חומרית (העזרה ניתנת מתוך מניעים אגואיסטיים). ב. נורמטיבית (מתוך מחויבות לנורמות חברתיות-). ג. אלטרואיסטית (העזרה ניתנת מתוך מניעים אמפאטיים ודאגה לזולת).

השאלון כולל 17 מניעים להתנהגות של עזרה כמו "לתת עזרה למישהו כי הוא ביקש עזרה" "לתת עזרה למישהו כגמול על טובה שעשה לנו" "לתת עזרה למישהו כי מרגישים צער על המצב שבו הוא נמצא". לפי השאלון הנבדקים מתבקשים להעריך את האלמנט האלטרואיסטי של כל מניע על סולם הערכה שנע בין 1-7. על מנת לאפשר העברת השאלונים בקרב נבדקים ערבים, תורגמו כל השאלונים לערבית בשיטת התרגום החוזר. בבדיקת עקביות פנימית שנעשתה על שאלון ההערכה של הסיבות לפעולות עזרה במחקר הנוכחי, נמצא שביחס למניעים החומריים $\alpha = .56$ כאשר בשאלון העברי אצל נחקרים יהודים $\alpha = .55$ ואילו בשאלון הערבי אצל ערבים $\alpha = .60$, ביחס למניעים

הנורמטיביים $\alpha = .66$ כאשר בשאלון העברי אצל נחקרים יהודים $\alpha = .71$ ואילו בשאלון הערבי אצל ערבים $\alpha = .60$ וביחס למניעים האלטרואיסטיים $\alpha = .79$ כאשר בשאלון העברי אצל נחקרים יהודים $\alpha = .85$ ואילו בשאלון הערבי אצל הערבים $\alpha = .79$.

כלים לבדיקת מידת השוויוניות בזוגיות ההורים

מידת השוויוניות בזוגיות ההורים במחקר הנוכחי נבדקה על ידי שאלון חלוקת תפקידים ושאלון הערכת מידת ההוגנות בפועל ביחסים שבין ההורים. כלומר משתנה השוויוניות במחקר זה כולל את שני המשתנים; חלוקת תפקידים והערכת מידת ההוגנות בפועל ביחסים שבין ההורים.

שאלון חלוקת תפקידים: שאלון זה מבוסס על השאלון של בלוד וולף (Blood & Wolfe, 1960) הוא הורחב והותאם למציאות הישראלית על ידי שפירא-ברמן (2000). הגרסה העברית החדשה רחבה הרבה יותר וכוללת 30 היגדים שונים המתחלקים ל-5 "תחומי חיים" עיקריים: 1. קריירה. 2. מטלות הבית. 3. טיפול בילדים. 4. תפקוד רגשי. 5. תפקוד חברתי. כל אחד מההיגדים האלה על רצף הנע בין 1 ל-5. על מנת לאפשר את העברת השאלון בקרב נבדקים ערבים תורגם השאלון מעברית לערבית. תרגום השאלון לערבית נעשה בשיטת התרגום החוזר. עבור שאלון זה נבדקה העקביות הפנימית של כל קטגוריה בנפרד ושל כל פריטי השאלון לאב ולאם בנפרד. העקביות הפנימית בשאלון האב הינה $\alpha = .88$, ולגבי שאלון האם $\alpha = .87$. כמו כן נמצאו קורלציות גבוהות בין שאלוני אב ואם. $r = .90; P < .001$ לכן חושבו הנתונים של ההורים בפרק התוצאות לפי הממוצעים של שני השאלונים.

שאלון הערכת בני הזוג את מידת ההוגנות שביחסיהם: שאלון שחובר בעברית במקור על ידי שפירא-ברמן (2000) כולל 7 היגדים שונים שבאמצעותם מתבקשים בני הזוג להעריך את מידת ההוגנות ביחסיהם. הפריטים חוברו בהסתמך על תיאורית ההוגנות, עברו שיפוט על ידי מומחה לתחום ונמצא כממצה את התחום. נבדקה העקביות הפנימית ונמצאה $\alpha = .75$. על מנת לאפשר את העברת השאלון בקרב נבדקים ערבים תורגם השאלון מעברית לערבית. תרגום השאלון לערבית נעשה בשיטת התרגום החוזר. במחקר הנוכחי העקביות הפנימית של שאלון האב נמצאה $\alpha = .70$, בשאלון האם $\alpha = .65$. ונמצאה בין שני השאלונים קורלציה מובהקת $r = .67; P < .001$.

הליך המחקר

לאחר קבלת האישורים הרלוונטיים ממשד החינוך והסכמת בתי הספר, השאלונים הועברו באמצעות החוקר ונציגיו בכיתות י"א שנבחרו למדגם. התלמידים התבקשו למלא במקום את השאלון הערכה של הסיבות לפעולות עזרה המתייחס למניעים. מילוי השאלונים נמשך כ- 20 דקות והתלמידים לא גילו קשיים במילוי השאלון. לאחר מילוי השאלון על-ידי התלמידים והחזרתם התבקשו התלמידים לדאוג להעביר להורים שאלונים הבודקים את מידת השוויוניות במערכת הזוגית: שאלון חלוקת תפקידים ושאלון הערכת ההוגנות בפועל. השאלונים הועברו לזוג ההורים במעטפות סגורות על ידי הילדים, ואלה התבקשו להחזיר אותם לנציג החוקר שבקר במשך חודש בכתה למטרה זו. לפי דיווח הילדים מילוי השאלון על ידי ההורים נמשך בין 20-25 דקות ולא דווחו על קשיים של ההורים במילוי השאלונים, לגבי אלה שהוריהם הסכימו למלא את השאלונים. ההיענות באוכלוסייה הערבית לעומת האוכלוסייה היהודית בקרב התלמידים הייתה גבוהה ב- 4.6% ובקרב ההורים גבוהה ב- 17.5%, לאחר סיום איסוף הנתונים, נעשה ניתוח סטטיסטי בשימוש במבחני שונות, קשר, וניבוי.

תוצאות

תוצאות המחקר לגבי מניעי העזרה של ילדים בהקשר לדתיות ההורים, מלמדות על קיומם של הבדלים במניעים להתנהגות עוזרת של הילדים לפי מידת הדתיות של הוריהם, נמצא כי ילדי הדתיים גבוהים במניעים הנורמטיביים והאלטרואיסטיים יותר מאשר ילדי החילוניים והמסורתיים, ובהקשר לשוויוניות בזוגיות ההורים, לא נמצאו קשרים בין השוויוניות בזוגיות ההורים לבין מניעי עזרה של ילדיהם באוכלוסייה הכללית של המחקר, אך כשנעשתה השוואה בין הקבוצות לפי מידת הדתיות של ההורים, בקשר שבין מידת השוויוניות בזוגיות ההורים לבין מניעי עזרה, נמצאו מתאמים גבוהים בקרב ילדי חילונים יותר מאשר בקרב ילדי מסורתיים ודתיים. כמו כן כאשר נעשו ניתוחי רגרסיה היררכית נמצא כי מידת השוויוניות מסבירה את מניעי עזרה בחברה החילונית יותר מאשר במסורתית ודתית. להלן נציג את התוצאות של כל השערה בנפרד:

1. ימצאו הבדלים מובהקים במניעי עזרה בקרב ילדים מתבגרים לפי מידת הדתיות של הוריהם, תימצא נטייה לעליה במניעים הנורמטיביים והאלטרואיסטיים המכוונים לאחר בקרב ילדי דתיים יותר מאשר בקרב ילדי מסורתיים וחילוניים.

לוח מספר 3: ממוצעים וסטיות תקן של מניעי עזרה (חומרי, נורמטיבי ואלטרואיסטי) בקרב הילדים לפי מידת הדתיות של הוריהם (חילונים, מסורתיים ודתיים) (N=608).

		מידת דתיות						
F(2,604)	דתיים (N=183)		מסורתיים (N=235)		חילונים (N=190)		מניעי עזרה	
	SD	M	SD	M	SD	M		
.40	1.07	3.74	1.08	3.65	1.18	3.66	חומרי	
6.1 **	.95	5.17	1.01	4.89	.99	4.85	נורמטיבי	
10.54 **	1.13	5.64	1.34	5.30	1.30	5.04	אלטרואיסטי	

p<0.01 **

ממצאי מבחני השוונת One Way Anova ומבחן Duncn המוצגים בלוח מספר 3 מצביעים על הבדלים מובהקים בין ממוצעי המניעים לעזרה לזולת בקרב ילדים על פי מידת הדתיות של ההורים. ביחס למניע

הנורמטיבי, הממוצעים של ילדי הדתיים היו שונים וגבוהים מן הממוצעים של ילדי המסורתיים והחילוניים שהיו נמוכים יותר ודומים אלה לאלה. וביחס למניע האלטרואיסטי, נמצא שאין דמיון בין ממוצעי הקבוצות. ממוצעי ילדי הדתיים היו הגבוהים ביותר. ילדי המסורתיים היו בתווך והנמוכים ביותר היו ממוצעי ילדי החילונים. דבר שמלמד כי מניעי ילדי הדתיים ברמה הנורמטיבית והאלטרואיסטית במתן עזרה הינו גבוהים מאלה הפחות דתיים ושאינם דתיים, וכי הדתיות הינו משתנה שישלו זיקה למניעי עזרה.

2. ימצא קשר חיובי בין מידת השוויוניות בזוגיות ההורים לבין המניעים והאלטרואיסטיים המכוונים לאחר בקרב ילדיהם המתבגרים, ככל שמידת השוויוניות בזוגיות ההורים עולה, תימצא נטייה לעליה במניעים הנורמטיביים והאלטרואיסטיים המכוונים לאחר בקרב ילדיהם המתבגרים.

לא נמצאו מתאמי פירסון בין מידת השוויוניות בזוגיות ההורים (בחלוקת התפקידים וההוגנות בפועל) לבין מניעי העזרה בקרב הילדים (נורמטיבי ואלטרואיסטי). דבר שמלמד כי אין קשרים בין מידת השוויוניות בזוגיות ההורים לבין מניעי העזרה בקרב ילדיהם באוכלוסיית המחקר הכללית.

נשאלת השאלה, האם הקשר שבין מידת השוויוניות בזוגיות ההורים לבין מניעי העזרה בקרב ילדיהם תלוי בגורם אחר, ואם קשר זה תלוי במידת הדתיות שלהם, ואם

הוא חזק יותר בקבוצות ילדי חילונים מאשר בקבוצות ילדי מסורתיים ודתיים. לכן נוסחה השערה מספר 3. הטוענת כי:

3. יימצא הבדל בין נבדקים לפי מידת הדתיות של ההורים; חילוניים, מסורתיים ודתיים, במידת הקשר שבין מידת השוויוניות בזוגיות ההורים לבין המניעים הנורמטיביים והאלטרואיסטים המכוונים לאחר בקרב ילדיהם המתבגרים, המניעים הנורמטיביים והאלטרואיסטיים בקרב ילדי חילונים יהיו גבוהים יותר מאשר בקרב ילדי הדתיים והמסורתיים.

לוח 4: מתאמים בין מידת השוויוניות בחלוקת התפקידים וההוגנות בפועל בזוגיות ההורים לבין מניעי העזרה של הילדים לפי מידת הדתיות של ההורים (N=608).

מניעים									
מדדים	חומרי			נורמטיבי			אלטרואיסטי		
	חילוני	מסורתי	דתי	חילוני	מסורתי	דתי	חילוני	מסורתי	דתי
	(N=190)	(N=235)	(N=183)	(N=190)	(N=235)	(N=183)	(N=190)	(N=235)	(N=183)
חלוקת תפקידים	.11	.16 **	.00	.16 *	-.02	-.15*	.16 *	-.01	-.04
הוגנות בפועל	.05	-.04	-.06	.08	-.09	-.01	.17**	-.09	.10

** p<.01 ; * p<.05

נמצאו מתאמי פירסון המוצגים בלוח 4 בין מידת השוויוניות בזוגיות ההורים (בחלוקת תפקידים והערכת ההוגנות בפועל) לבין מניעי העזרה אצל ילדי החילונים יותר מאשר בקרב ילדי המסורתיים והדתיים. אצל ילדי החילונים נמצאו מתאמים מובהקים בין מידת השוויוניות בזוגיות ההורים בחלוקת תפקידים לבין המניעים: הנורמטיבי והאלטרואיסטי. ואילו בקרב ילדי המסורתיים נמצא מתאם חיובי מובהק ביחס למניע החומרי בלבד. לעומת זאת אצל ילדי הדתיים נמצא מתאם שלילי מובהק עם המניע הנורמטיבי. לא נמצאו קשרים בין הערכת ההוגנות בפועל ובין שלושת המניעים לעזרה בקרב ילדי המסורתיים והדתיים, לעומת זאת נמצא קשר מובהק יחיד עם המניע האלטרואיסטי בקרב ילדי החילונים. בניתוחי Z של פישור להשוואה בין מתאמים נמצאו הבדלים מובהקים בין ילדי החילונים לבין הדתיים בקשר שבין מידת השוויוניות בחלוקת התפקידים לבין המניע הנורמטיבי $Z=2.99$, כלומר: קשר מובהק וחזק יותר בין המשתנים בקרב ילדי החילונים, וקשר נמוך ואף שלילי בקרב ילדי הדתיים. כמו כן נמצאו הבדלים מובהקים בין ילדי החילוניים לבין המסורתיים בקשר שבין ההוגנות בפועל לבין המניע

האלטרואיסטי $Z=2.67$, שמורה על קשר חיובי וחזק יותר בין המשתנים בקרב ילדי החילונים מאשר בקרב ילדי המסורתיים. במלים אחרות: ניתן לומר אפוא שמידת השוויוניות בזוגיות ההורים בחברה החילונית קשורה במניעים נורמטיביים ואלטרואיסטים לעזרה בקרב הילדים. וזאת בשונה מהחברה המסורתית שמטבע הדברים המסורתיות מרכזית בה יותר והיא בעלת זיקה לערכים דתיים מחד וקולקטיביים מאידך, ומהחברה הדתית שהדתיות היא מאפיינה המרכזי. אי לכך, מניעי העזרה בקרב ילדי הדתיים קשורים יותר מכול למידת הדתיות של הוריהם.

שאלת השאלה: מהי תרומת משתני השוויוניות בזוגיות ההורים בחלוקת התפקידים ומדת ההוגנות בפועל לשונות במניעי העזרה: החומרי, הנורמטיבי והאלטרואיסטי בקרב הילדים הבאים ממשפחות בעלות רקע דתי שונה: חילוני, מסורתי ודתי? כדי להבטיח בקרה על משתני הלאום והמין שעשויים להיות בעלי זיקה לקשרים הצפויים, פיקחנו על משתני הלאום והמין. בצעד הראשון הוכנסו כמנבאים משתני הלאום והמין של הנבדק ובצעד השני הוכנסו משתני השוויוניות של ההורים (חלוקת תפקידים וההוגנות בפועל) של ההורים. בניתוחי הרגרסיה הללו, מקדמי ה-ביתא לא גילו קשר בין מידת השוויוניות לבין מניעי העזרה: הנורמטיבי והאלטרואיסטי בקרב ילדי המסורתיים והדתיים. הממצאים בלוח מספר 5 מורים כי אצל החילונים אחוז השונות המוסברת הגדול יותר מתייחס למניע האלטרואיסטי 11%, לעומת אחוז השונות המוסברת במניע הנורמטיבי 10%. ואחוז השונות המוסברת הנמוך ביותר מתייחס למניע החומרי 2%. הממצאים מורים כי:

לוח 5: מקדמי רגרסיה היררכית לניבוי מניעי עזרה בקרב ילדים לפי מידת השוויוניות (חלוקת תפקידים והוגנות בפועל) בזוגיות של הורים חילונים (N=190).

מנבאים	צעד ראשון			צעד שני		
	β	B	t	β	B	T
	<i>חומרי</i>					
(קבוע)		4.35	11.46***	3.76		3.98***
לאום	-0.11	-0.26	-1.43	-0.08	-0.20	-1.01
מין	-0.10	-0.23	-1.34	-0.09	-0.22	-1.22
חלוקת תפקידים כמדד אחד				-0.08	.28	.96
הוגנות בפועל				-0.02	-0.02	-0.19
R^2			.02			.02
				<i>נורמטיבי</i>		

הקשר בין דתיות ההורים, השוויוניות בזוגיות ההורים לבין מניעי עזרה בקרב ילדים מתבגרים

צעד שני			צעד ראשון			מנבאים
T	B	β	t	B	β	
3.13	2.36		14.29***	4.47		(קבוע)
3.87***	.61	.29	2.74***	.42	.20	לאום
-.29	-.04	-.02	-.81	-.11	-.06	מין
3.12***	.74	.25				חלוקת תפקידים כמדד אחד
.30	.03	.02				הוגנות בפועל
.10**		אלטרואיסטי	.05*			R^2
.44	.43		9.78***	4.05		(קבוע)
2.72**	.56	.20	1.49	.30	.11	לאום
3.07**	.57	.22	2.17*	.41	.16	מין
2.24*	.69	.18				חלוקת תפקידים כמדד אחד
2.27*	.37	.18	.03*			הוגנות בפועל
.11***						R^2

*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

השוויוניות בזוגיות ההורים הוסיפה 5% מעבר למין וללאום הנבדק לשונות המוסברת של המניע הנורמטיבי ($F(2,185)=6.10$), והוסיפה 8% מעבר למין ולאום הנבדק לשונות המוסברת של המניע האלטרואיסטי ($F(2,185)=7.96$). על פי מקדמי ה-ביתא ניתן לראות בקרב ילדי החילונים כי ככל שחלוקת התפקידים של ההורים שוויונית יותר, מניעי העזרה הנורמטיביים גבוהים יותר. כמו כן, ככל שחלוקת התפקידים והערכת ההוגנות בפועל שוויוניים יותר, כך הם קשורים יותר במניעים האלטרואיסטיים. ניתוחים דומים נעשו גם לקבוצת המסורתיים ולקבוצת הדתיים. בקבוצת ההורים המסורתיים הוסיפה חלוקת התפקידים 5% לשונות המוסברת של המניע החומרי בלבד ($F(2,230)=2.81$). ובקבוצת הדתיים לא נמצאה תרומה נקייה למידת השוויוניות בזוגיות ההורים בכל המניעים. המקדמים של הרגרסיה ההיררכית בטבלה מספר 5 מחזקים את הממצאים שהתגלו בחישוב מתאמי פירסון בין מידת השוויוניות בזוגיות ההורים לבין מניעי העזרה אצל ילדיהם אשר מראים שמידת השוויוניות בזוגיות

כמדד אחד כולל וההוגנות בפועל קשורים באופן מובהק למניעים: הנורמטיבי והאלטרואיסטי בקרב החילונים יותר מאשר בקרב המסורתיים והדתיים.

דיון:

מטרת המחקר להבהיר את הקשר בין מידת דתיות ההורים, השוויוניות בזוגיות ההורים לבין מניעי עזרה בקרב ילדים מתבגרים.

במחקר נבדקו ההיבטים הבאים:

1. השוואת מניעי עזרה בקרב ילדים מתבגרים לפי, מידת הדתיות של הוריהם.
2. הקשר בין מידת השוויוניות בזוגיות ההורים לבין מניעי עזרה של ילדיהם, לכלל אוכלוסיית המחקר.
3. ההבדלים בין חילוניים, מסורתיים ודתיים, בקשר שבין מידת השוויוניות בזוגיות ההורים לבין מניעי העזרה של ילדיהם המתבגרים.

השוואת מניעי עזרה בקרב ילדים מתבגרים לפי מידת הדתיות של הוריהם

השערת המחקר הראשונה גרסה, כי ימצאו הבדלים מובהקים במניעי עזרה בקרב ילדים מתבגרים לפי מידת הדתיות של הוריהם, תימצא נטייה לעליה במניעים הנורמטיביים והאלטרואיסטיים המכוונים לאחר בקרב ילדי דתיים יותר מאשר בקרב ילדי מסורתיים וחילוניים. הממצאים הצביעו על כך שהשערה זו אכן אוששה, והתגלו הבדלים במניעי העזרה בין ילדי דתיים, לבין ילדי מסורתיים וחילונים. ממוצעי מניעיהם של ילדי הדתיים ברמה הנורמטיבית והאלטרואיסטית היו גבוהים ממוצעים של ילדי המסורתיים והחילונים שממוצעיהם היו דומים, פירוש הדבר שהנבדק ככל שהוריו דתיים יותר מניעו להגשת עזרה יהיו פחות חומריים ויותר נורמטיביים ואלטרואיסטיים מאשר ילדי חילונים ומסורתיים, כלומר ילדים להורים דתיים לא יצפו לתמורה חומרית על עזרה שיגישו ויפעלו ממניעים נורמטיביים וזולתניים. הממצאים מחזקים את ממצאיהם של קינג, סמית, פברקטור ובירות (King, 2001; Smith, Fabricator & Peyrot, 1999), אשר ציינו כי הקשר בין אמונה דתית להתנהגות עוזרת מגלה שונות במניעים להגשת העזרה בקרב קבוצות אנשים בעלי השקפות דתיות שונות, אנשים דתיים החיים בקהילות דתיות יותר מניעיהם יהיו יותר נורמטיביים ואלטרואיסטים כשמגשים עזרה לזולת. סביר להניח כי ההומוגניות הקיימת בעמדות באמונות ובערכים של החברה הדתית כמו: דמיון בעמדות, בדעות, באמונות ובערכים מעלה את הסתברות אינטראקציית העזרה (Staub, 1992). ייתכן כי הערכים של העזרה לזולת וקיום הצווים של העזרה לזולת "ואהבת לרעך כמוך" הנחשבים לערכי על בקרב בעלי אמונה דתית, מנחים את התנהגותם של אנשים בעלי השקפה דתית יותר מאנשים בעלי השקפה חילונית (גדרון, 1997; Canaan, ;

(Kasternakis & Wineburg, 1993; King, 2001; Schwartz, 1992). הבחנה זו מבוססת על תיאוריית הערכים של שוורץ (Schwartz, 1992), המבחינה בין סוגי ערכים מובחנים הנוגעים לקבוצות חילונים, מסורתיים ודתיים. ערכים אלה מהווים בחלקם עקרונות מנחים להתנהגות עוזרת, כלומר האדם ככל שיהיה יותר דתי יפעל לפי ערכי דת התומכים במתן עזרה, והעזרה לזולת אצלו נובעת מתוך ערכים אלה. ערכים אלה של ההורים מועברים לילדים תוך תהליכי סוציאליזציה של ההורים המהווים מודלים עבור ילדיהם (Eisenberg, 2002; Schwartz, 1992; 1995), מודלים אלה מתבטאים בחיזוק ישיר של ההורים על מעשה עזרה של ילדיהם, שיחות על ערכים דתיים הקשורים לעזרה לזולת, והתנהגות של עזרה על ידי ההורים (Rushton, 1982). נראה כי התלות ההדדית בין איכות המערכת המשפחתית לבין התפתחות הפרט קובעת על פי תיאוריית הלמידה החברתית את איכות האדם שנוצר (סאטיר, 1976; Hoffman, 1990; Heinicke, 2002; Park, 2002; Piliavin & Callero, 1991).

הממצאים שגילו דמיון בין ממוצעי ילדי החילונים לממוצעי ילדי המסורתיים במניעים החומרי והנורמטיבי כאשר מגישים עזרה יכולים לנבוע מתהליכי חילון שהתחילו אצל המסורתיים אשר מתקרבים לחילונים מחד ומקיומם של אנשים שהגדירו את עצמם כחילונים בסביבות מסורתיות, מאידך (שפירא-ברמן, 2000; Al-Aquil, 1992). נראה כי הסבר אפשרי נוסף לממצא זה נמצא בשורשן של פעילויות חילוניות רבות, שם ממשיכים להתקיים מיתוסים וטקסים דתיים (Doty, 1987).

הקשר בין מידת השוויוניות בזוגיות ההורים לבין מניעי עזרה של ילדיהם

עצם העובדה שנמצאו הבדלים במניעי עזרה ברמה הנורמטיבית והאלטרואיסטית לפי האמונה הדתית וילדי חילונים נטו לעזור ברמה הנורמטיבית והאלטרואיסטית פחות מילדי הדתיים, כאשר יש עדויות לקיומן של פעילויות עזרה בחברה זו, העלה את סבירות קיומם של תהליכים אחרים, משפחתיים והתפתחותיים, העשויים לנבא עזרה בקרב החילונים. לכן נוסחה ההשערה השנייה שגרסה כי, יימצא קשר חיובי בין מידת השוויוניות בזוגיות ההורים לבין המניעים האלטרואיסטיים המכוונים לאחר בקרב ילדיהם המתבגרים, ככל שמידת השוויוניות בזוגיות ההורים עולה, תימצא נטייה לעליה במניעים האלטרואיסטיים המכוונים לאחר בקרב ילדיהם המתבגרים.

ההשערה הופרכה מאחר שלא נמצאו מתאמים מובהקים בין השוויוניות בזוגיות ההורים לבין מניעי עזרה באוכלוסייה הכללית של המחקר, כלומר השוויוניות בזוגיות ההורים אינה קשורה למניעי העזרה באוכלוסיית המחקר הכללית. ייתכן בגלל שלא נעשתה הבחנה בין הקבוצות לפי מידת האמונה הדתית, כאשר הספרות המדעית הבחינה

בין קבוצות האוכלוסייה לפי מידת האמונה הדתית וציינה כי יש שונה באמונות ובערכים, (גדרון, 1997; King, 2001; Cnaan, Kasternakis, & Winebeurg, 1993). הבחנה זו מבוססת על תיאוריית הערכים של שוורץ (Schwartz, 1992). המבחינה בין סוגי ערכים מובחנים הנוגעים לקבוצות חילונים, מסורתיים ודתיים. ערכים אלה מהווים בחלקם עקרונות מנחים להתנהגות עוזרת. לכן נשאלת השאלה, אם הקשר שבין מידת השוויוניות בזוגיות ההורים לבין מניעי העזרה תלוי בגורם אחר, ואם קשר זה תלוי במידת הדתיות שלהם, ואם הוא חזק יותר בקבוצות החילוניות מאשר בקבוצות המסורתיות והדתיות.

ההבדלים בין חילוניים, מסורתיים ודתיים בקשר שבין מידת השוויוניות בזוגיות ההורים לבין מניעי העזרה של ילדיהם המתבגרים

ההשערה השלישית גרסה כי, יימצא הבדל בין נבדקים לפי מידת הדתיות של ההורים; חילוניים, מסורתיים ודתיים, במידת הקשר שבין מידת השוויוניות בזוגיות ההורים לבין המניעים הנורמטיביים והאלטרואיסטיים המכוונים לאחר בקרב ילדיהם המתבגרים, הקשרים בין מידת השוויוניות בזוגיות של ההורים לבין המניעים הנורמטיביים והאלטרואיסטיים בקרב ילדי חילונים יהיו גבוהים יותר מאשר בקרב ילדי הדתיים והמסורתיים. הממצאים במחקר הנוכחי אוששו את ההשערה הנוכחית.

נמצאו מתאמי פירסון חיוביים מובהקים בין מידת השוויוניות בזוגיות ההורים לבין מניעי עזרה ברמה הנורמטיבית והאלטרואיסטית בקרב, ילדי חילונים יותר מאשר בקרב ילדי מסורתיים ודתיים, ככל שההורה של הנבדק חילוני יותר כן מתחזקים הקשרים שבין מידת השוויוניות בזוגיות ההורים לבין מניעי העזרה ברמות הגבוהות, הנורמטיבית והאלטרואיסטית בקרב הילדים. כלומר, ילדים חילונים, שהוריהם מקיימים מערכת יחסי זוגיות שוויונית כאשר ירצו להגיש עזרה, מניעיהם למתן העזרה יהיו יותר גבוהים ברמה הנורמטיבית והאלטרואיסטית, יותר מאשר ילדים שהוריהם מקיימים מערכת יחסי זוגיות פחות שוויונית, ולא יצפו לתמורה כאשר יגישו עזרה לזולת, סביר להניח שמניעי העזרה ברמות הגבוהות; הנורמטיבית והאלטרואיסטית בקרב ילדי חילונים קשורים באופן משמעותי למידת השוויוניות בזוגיות ההורים (Oliner & Oliner, 1988). חיזוק לקשר שבין מידת השוויוניות בזוגיות ההורים לבין מניעי עזרה אצל ילדי חילונים התגלה כשפיקחנו על משתני הלאום והמין. נמצא כי לשוויוניות בזוגיות ההורים הייתה תרומה עיקרית לשונות המוסברת של המניע הנורמטיבי ושל המניע האלטרואיסטי, והשוויוניות בזוגיות התגלתה לא רק כקשורה למניעי עזרה נורמטיביים ואלטרואיסטיים אלא גם כמנבאת אותם. הסבר אפשרי לממצא זה יכול לנבוע מהשפעת המשפחה וההורים על תהליך התפתחות הילד, תוך כדי תהליך הסוציאליזציה הקשור בתהליכי למידה והתפתחות, כפי שעולה מתיאוריית הלמידה החברתית והגישה ההתפתחותית.

Baumgartner, Gotte, Gugler & Fehr, 2012; Gerdes & Segal, 2011; Grusec,) 1991, Heinicke, 2002; Schroeder, Penner, Dovidio & Piliavin, 1995; Weinstein, 2010). ההורים מהווים מודל לחיקוי עבור הילד בקשרים שבינם לבין עצמם, בינם לבין ילדיהם ובינם לבין אחרים. השוויוניות בזוגיות ההורים מהווה עבור ילדי חילונים מודל לחיקוי שיש לו זיקה למניעיו של הילד להתנהגויותיו ולנכונותו לעזור לזולת (Eisenberg, 2002; Rushton & Campbell, 1977; Ward, 2001). כנראה רוב הנלמד על ידי ילדים אודות סיוע ואודות התנהגות חברתית בכלל הוא תוצאה של צפייה במעשיהם של מודלים לחיקוי הנמצאים בסביבתם על פי תיאוריית הלמידה החברתית (Bandura, 1977, 1986). מודל השוויוניות בזוגיות בקרב החילונים עקבי ומופנם יותר מאשר בקרב המסורתיים והדתיים, לכן תרומתו עמוקה יותר, מאחר שיש קשר חזק יותר בין עקביות המודל לבין הנכונות להגשת עזרה (Lipscomb, Mcallister, & Bregman, 1985). אך בקרב ילדים להורים מסורתיים הייתה לשוויוניות בזוגיות ההורים זיקה למניע החומרי בלבד. כלומר ככל שמערכת יחסי זוגיות ההורים הייתה יותר שוויונית כאשר ירצו להגיש עזרה מניעיהם למתן עזרה יהיו יותר גבוהים ברמה החומרית ויצפו לקבל תמורה חומרית מוחשית, הקשר שבין מידת השוויוניות בזוגיות ההורים לבין המניע החומרי בקרב המסורתיים עשוי להצביע על כך שהשוויוניות בזוגיות בחברה המסורתית קשורה בגורמים חומריים. מאחר שהשוויוניות בזוגיות אינה מרכזית בחברה זו, לכן לא ניבאה את מניעי עזרה נורמטיביים ואלטרואיסטיים, בקרב ילדים (Rabin, 1996; Reiss, Oliveri, & Curd, 1983).

ההבדל בין החברה החילונית למסורתית במידת הקשר שבין זוגיות שוויונית לבין עזרה עשוי לנבוע מכך שזוגות שוויוניים מסורתיים נמצאים בתקופת מעבר ועדיין לא הפנימו את הערכים השוויוניים (שפירא-ברמן, 2000 ; Schwartz, 1992), מחד הם התחילו להשתחרר מהשפעת הגורם הנורמטיבי והתחילו לגלות התנהגות שוויונית שמשמעותה חלוקה שוויונית אינסטרומנטלית על בסיס חומרי תחרותי בשונה מבני החברה שהם גרים בתוכה. מאידך, הם התחילו להשתחרר גם מערכים נורמטיביים ודתיים שיש להם נגיעה למניעי העזרה האלטרואיסטיים ועדיין לא הפנימו את הערכים השוויוניים התורמים להתפתחותם של מניעים אלטרואיסטיים בחברה החילונית. תהליכים אלו מאפיינים חברה במעבר (שפירא-ברמן, 2000) לכן, הקשר בין מידת השוויוניות לבין מניעי העזרה שונה בשתי החברות. ומכאן חוסר העקביות של מודל השוויוניות בקרב ההורים המסורתיים (Lipscomb, Mcallister, & Bregman, 1985). עצם קיום הקשרים המתאמים החיוביים המובהקים שהתגלו בחברה החילונית בשונה מהממצאים בקרב

המסורתיים והדתיים מצביע על השוויוניות בזוגיות ההורים כגורם המרכזי המנבא בחברה החילונית מניעים אלטרואיסטיים לעזרה יותר מהגורם הדתי והמסורתי שאינם מרכזיים בחברה זו (Rabin, 1996). ייתכן שממצאים אלה עונים על השאלה מהם הגורמים העומדים מאחורי מניעי העזרה בחברה החילונית. הסבר לממצא המשמעותי הזה יכול לנבוע גם ממשמעות השוויוניות של ההורים שמשקף מודלים לחיקוי והפנמה, כפי שעולה מתיאוריית הלמידה החברתית (Bandura, 1977, 1986; Eisenberg, 2002). אלה מודלים של סגנונות הוריים ותפקידי הורים, שיוצרים התנהגויות עזרה בקרב הילדים. לכן עולה כי השוויוניות בזוגיות ההורים משקפת אחריות משותפת והתחשבות זה בזה. הזולתניות, ההתחשבות באחר ובחלוקת הנטל מהווה מודל של עזרה עבור הילד, שיכול לחקות ביחסיו עם הזולת (Mackey & O'Brien, 1995).

גורם ההוגנות מהווה גם הוא אחד ההסברים החשובים לתרומת מידת השוויוניות, תרומתה של מידת ההוגנות בפועל של ההורים משתקפת בחשיבה הגיונית אשר משקפת אימון בילד, ביכולתו להבין, להתפתח ולהשתפר. כשההורים משתמשים בשיטת החשיבה הגיונית, הם מוותרים בעצם על השימוש בעוצמה שיש להם (Brehm, 1985; Rabin, 1996). בדרך זו הם משמשים דגם של התנהגות נאותה מצד החזקים כלפי החלשים. כשהילדים עצמם עומדים בפני אנשים חסרי ישע, כבר יש להם "תסריט" מוכן. אין הם צריכים להסתמך על חדשנות או על אלתור אלא לשחזר את מה שנחתם בזיכרונם. בנסיבות האלה הילדים נוטים גם, להפנים את אמות המידה של הוריהם ולסייע לזולת. הוגנות אפיינה הורי מצילים (Oliner & Oliner, 1988).

המסקנה העיקרית: מהמחקר הנוכחי עולה כי מידת דתיות וגם מידת השוויוניות בזוגיות של ההורים מנבאות מניעי עזרה נורמטיביים ואלטרואיסטיים. הדתיות של ההורים מנבאת בקרב ילדי הדתיים, מידת השוויוניות לעומת זאת מנבאה בעיקר בקרב ילדי החילונים. ייתכן שאצל ילדי המסורתיים והדתיים עדיין לא הופנמו ערכים שוויוניים עמוקים יותר שצפויים לתרום למניעי העזרה. המסקנה: למשפחת המוצא תפקיד מרכזי בתהליכי ההתפתחות של המניעים לעזרה. באקלים משפחתי דתי או חילוני עשויה לצמוח התנהגות עוזרת, אך במעבר בין השניים עשוי האדם לאבד ערכים אוניברסאליים. ממצא זה דורש העמקה של המחקר בתהליכי מעבר וכן מיקוד תשומת הלב של מתכנני השינוי החברתי להשלכותיהם של תהליכי מעבר ולדרכים למניעת פגיעה בערכים זולתניים.

מגבלות המחקר והמלצות.

1. המדגם אינו מייצג את כל חתכי האוכלוסייה. ויש בכך משום הגבלה על היכולת להסיק מתוך ממצאי המחקר הנוכחי לכלל האוכלוסייה. לכן מומלץ לשחזר את המחקר בקרב כל חתכי האוכלוסייה.
3. הגדרת המונח "מידת דתיות" לפי "חילוני", "מסורתי" ו"דתי" היא צרה ומוגבלת. בחברה הערבית ההבחנה בין הקבוצות אינה חדה מספיק, יש מקום להגדרה אופרציונאלית, אינטרוואלית להגדרת מידת הדתיות.
4. חלק מבתי הספר שנבחרו למדגם ביטלו את הסכמתם ביום שנקבע להעברת השאלונים. במקומם נבחרו בצורה אקראית בתי ספר אחרים דבר שעלול להשפיע על תוצאות המחקר.
5. בגלל בתי ספר, המחקר התבצע בשתי תקופות, מומלץ שמחקר מעקב ייעשה באותה שנת לימוד.
6. טווח הגילאים של הילדים הנחקרים 16-17 שנה, שלב הביניים של גיל ההתבגרות, ולא הגילאים 15-18. יש בכך משום הגבלה על היכולת להסיק ממצאי המחקר. לכן, במחקרים עתידיים יש להרחיב את טווח הגיל.

ביבליוגרפיה

מקורות בשפה הערבית

عبد الباقي، ص. (2009). دور الجمعيات الأهلية في نشر ثقافات التطوع. القاهرة: دار الكتاب.

ابن منظور، م. (2003). لسان العرب. القاهرة: دار الحديث.

מקורות בשפה העברית

גדרון, ב. (1997). דפוסי תרומה והתנדבות של הציבור בישראל-ממצאי ביניים. המרכז הישראלי לחקר ארגונים ללא כוונת רווח, פילנתרופיה והתנדבות, אוניברסיטת בן גוריון.

ובר, מ. (1984). האתיקה הפרוטסטנטית ורוח הקפיטליזם. תל-אביב: עם עובד.

חשיבון, ס. (1997). קהילה, משפחה ומעמד האישה הערבית בישראל. עבודת גמר לקבלת תואר "מוסמך אוניברסיטה בעבודה סוציאלית", אוניברסיטת חיפה.

מינושין, ס. (1982). משפחות ותרפיה משפחתית. ספן, סוזנדמן, ד (תרגמו). תל-אביב: רשפים.

נפתלי, מ. (1998). הקשר בין גורמים הקשורים לקריירה ולתעסוקה לבין מניעים להתנדבות ודפוסי התנדבות בקרב עובדים סוציאליים. חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה" אוניברסיטת תל-אביב.

סאטיר, ו. (1976). המשפחה המודרנית, לחיות ביחד. תל-אביב: ספריית הפועלים.

שפירא- ברמן, ע. (2000). חיי נישואין בעידן של שינוי: הקשר בין אסרטיביות, עמדות שיוויון בפועל ואיכות חיי הנישואין. חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה" אוניברסיטת תל-אביב.

מקורות בשפה האנגלית

Al-Aquil, S. A. (1992). The impact of modernization on Saudi society: A case of study. (Doctoral Dissertation, Mississippi State University 1992). *Dissertation Abstract International*.

Anson, O., Levenson, A., Maoz, B., & Bonne, D. Y. (1991). Religious community, individual religiosity and health: A tale of two kibbutzim. *Sociology*, 25(1), 119-132.

- Baldwin, C. P., & Baldwin, A. L. (1970). Children`s judgments of kindness. *Child Development*, 41, 29-47.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1986). *Social of thought and action*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice- Hall.
- Bar-Tal, D. (1982). Sequential development of helping behavior: A cognitive-learning approach. *Developmental Review*, 2, 101-124.
- Bar-Tal, D., & Raviv, A. (1982). A cognitive-learning model of helping behavior development: Possible implications and applications. In N. Eisenberg (Ed.), *The development of prosocial behavior* (pp.199-217). New York: Academic Press.
- Bar-Tal, D., Raviv, A., & Leiser, T. (1980). The development of altruistic behavior: Empirical evidence. *Developmental Psychology*, 16, 516-524.
- Baumgartner, T., Götte, L., Gügler, R., & Fehr, E.(2012). The mentalizing network rchestrates the impact of parochial altruism on social norm enforcement , *Human Brain Mapping* 33, 6, 1452–1469.
- Blair, S. L., & Lichter, D. T. (1991). Measuring the division of household labor-gender separation of housework among American couples. *Journal of Family Issues*, 12(1), 91-113.
- Blood, R. O., & Wolfe, D. M. (1960). *Husbands and wives The dynamics of married living*. New York: The Free Press.
- Brehm, S. (1985). *Intimate relationships*. New-York: Random House.
- Brown, J. L., & Miller, D. (2002). Couples` gender role preferences and management of family food preferences. *Education and Behavior*, 34 (4), 215-223.
- Bryan, J. H. & London, P. (1970). Altruistic behavior by children. *Psychological Bulletin*, 73, 200-211.

- Cassidy, J. (1988). Child-mother attachment and the self in six-year-olds. *Child Development*, 59, 121-134.
- Cnaan, A. R., Kasternakis, A., & Wineburg, R. J. (1993). Religious people, religious congregations and volunteerism in human services: Is there a link. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 22(1), 33-51.
- Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy. Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 113-236.
- Devos, G.A. (1980). Ethnic adaptation and minority status. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 11 (1), 101-124.
- Doescher, S. M., & Sugawara, A. I. (1990). Sex -role flexibility and prosocial behavior among preschool children. *Sex Roles*, 22 (1-2) 111-123.
- Dovidio, J. F. (1984). Helping behavior and altruism: An empirical and conceptual overview. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology*, (pp. 361-427). New York: Academic Press.
- Doty, W. G. (1987). The mysteries of religion: An Introduction to philosophy through religion. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 26 (4), 569-570.
- Eagly, A. H., & Crowley, M. (1986). Gender and helping behavior: A meta-analytic view of the social psychological literature. *Psychological Bulletin*, 100, 283-308.
- Eisenberg-Berg, N. (1979). Development of children`s prosocial moral Judgment. *Developmental Psychology*, 15, 128- 137.
- Eisenberg, N. (2002). Empathy related emotional responses, altruism and their socialization. In R. J. Davidson., A. Harrington (Ed.), *Visions of compassion: Western scientists and Tibetan Buddhists examine human nature* (pp. 131-164). London: Oxford University Press.

- Foa, U. G., & Foa, E. B. (1971). Resource exchange: Toward a structural theory of interpersonal communication. In A. W. Siegman, & B. Pope (Eds.), *Studies in dyadic communication*. New York: Pergaman Press.
- Freud, A., & Dann, S. (1951) An experiment in group upbringing. In R. S. Eissler (Ed.), *Psychoanalytic Study of the Child* (pp.127-168). New York: International Universities Press.
- Gerdes, K.E., & Segal, E. (2011). Importance of Empathy for Social Work Practice: Integrating New Science. *Social Work*, 56, 2, 141-148.
- Greenwald, D.F., & Harder, D. W. (2003) The dimensions of spirituality. *Psychol Rep*, 92 (3), 975-80.
- Grusec, J. E. (1991a). The socialization of empathy. In M. S. Clark (Ed.), *Review of personality and social psychology: vol. 12. Prosocial behavior* (pp. 9-33). Newbury Park, CA: Sage
- Heinicke, C. M. (2002). The transition to parenting. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Vol. 3. Being and becoming a parent* (2nd ed., pp. 363-388). New Jersey: Mahwah.
- Hoffman, M. L. (1990). Empathy and justice motivation. *Motivation and Emotion*, 14, 151- 172.
- Houlihan, M. M., Jackson. J., & Rogers. T. R. (1984). Decision making of satisfied and dissatisfied married couples. *Journal of Social Psychology*, 130 (1), 89-102.
- King, P. E. (2001). Adolescent religiousness and moral behavior: A proposed model of social capital resources and moral outcomes (Doctoral dissertation, Fuller Theological Seminary, School of Psychology, 2001). *Dissertation Abstracts International*, 62, (3-A): 1228.
- Kohlberg. L. (1963). The development of children's orientations toward a moral order: Sequence in the development of moral thought. *Vita Humana*, 6, 11-33.

- Kohlberg, L. (1985). *The psychology of moral development*. San Francisco: Harper & Row.
- Lipscomb, T. J., McAllister, H. A., & Bregman, N. J. (1985). A developmental inquiry into the effects of multiple models on children's generosity. *Merrill-Palmer Quarterly*, 31, 335-344.
- Mackey, R., O'Brien, B. (1995). *Lasting marriages: Men and women growing together*. USA: Praeger Publishers/Greenwood Publishing Group.
- McCubbin, H. I., & Patterson, J. M. (1983). Family adaptation to crises, In H. I. McCubbin., A. E. Cauble, & J. M. Patterson (Eds.), *Family, Stress, Coping, and Social Support* (pp.26-47) Springfield, IL: Charles C. Thomas.
- McHale, S. M., & Crouter, A. C. (1992). You can't always get what you want: Incongruence between sex-role attitudes and family work roles and its implication for marriage'. *Journal of Marriage and the Family*, 54, 537-547.
- Musante, L., Gilbert, M. A., & Thibaut, J. (1983). The effects of control on perceived fairness of procedures and outcomes. *Journal of Experimental Social Psychology*, 19, 223-238.
- Oliner, S. P., & Oliner, P. M. (1988). *The altruistic personality: Rescuers of Jews in Nazi Europe*. New York: Free Press.
- Oliner, P. M., Oliner, S. P., Baron, L., Blum, A. L., Krebs, D. L. & Smolenska, M. (1992). *Embracing the other: Philosophical, psychological, and historical perspectives on altruism*. New York: University Press.
- Park, R. D. (2002). Fathers and families. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Vol. 3. Being and becoming a parent* (2nd ed., pp. 27-73). New Jersey: Mahwah.
- Penner, L. A., & Fritzsche, B. A. (1993, August). *Measuring the prosocial personality: Four construct validity studies*. Paper presented at the annual meeting of the American Psychological Association, Toronto, Canada.

- Piaget, J., & Inhelder, B. (1971). *Mental imagery in the child*. New York: Basic Books.
- Piaget, J. (1965). *The moral judgment of the child*. New York: Free Press.
- Piliavin, J. A., & Callero, P. L. (1991). *Giving blood: The development of an altruistic identity*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Rabin, C. (1994). The egalitarian alternative: A feminist model for couples and group interventions. *The Journal of Applied Social Sciences*, 18 (1), 109-122.
- Rabin, C. (1996). *Equal Partners: Good Friends*. London: Routledge.
- Raviv, A., Bar-Tal, D., Raviv, A., & Fleissig, P. (1987). Understanding motivations to help: A study of social cognition. *Genetic, Social & General Psychology Monographs*, 113 (3), 325-340.
- Reiss, D., Oliveri, M. E., & Curd, K. (1983). Family paradigm and adolescent social behavior, In H. Grotevant and C. R Cooper (Eds.), *New direction for child development in the family* (pp. 83-92) San Francisco: Jossey-Bass.
- Rollins, B. C., & Thomas, D. L. (1979). Parental support, power, and control techniques in the socialization of children. In W. R. Burr, R. Hill, F. I. Nye, & I. L. Reiss (Eds.), *Contemporary Theories*. New York: Free Press.
- Ross, C. E., Mirowsky, J., & Huber, J. (1983). Dividing work, sharing work, and in-between: Marriage patterns and depression. *American Sociological Review*, 48, 809-823.
- Roth, H. R. (2002). The role of self-concept development in the development of empathic concern during infancy (Doctoral dissertation, Fordham University, 2002). *Dissertation Abstracts International*, 62, (12-B): 6000.
- Rushton, J. P., & Campbell, A. C. (1977). Modeling, vicarious reinforcement and extraversion on blood donating in adults: Immediate and long-term effects. *European Journal of Social Psychology*, 7, 297-306.

- Rushton, J. P. (1982). Social learning theory and the development of prosocial behavior. In N. Eisenberg (Ed.), *The development of prosocial behavior* (pp. 77-105). New York: Academic Press.
- Rushton, J. P., Russell, R. J. H., & Wells, P. A. (1984). Genetic similarity theory: Beyond kin selection altruism. *Behavioral Genetics*, 14, 179-193.
- Scanzoni, J., Polonko, K., Teachman, J., & Thompson, L. (1989). *The sexual bond: Rethinking families and close relationships*. USA: Sage Publications, Inc.
- Schroeder, D. A., Penner, L. A., Dovidio, J. F., & Piliavin, J. A. (1995). *The psychology and altruism, problems and puzzles*. New York: McGraw- Hill.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in experimental social psychology*, 25, 1-69.
- Schwartz, S. H., & Sagiv, L. (1995). Identifying culture-specifics in the content and structure of values. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 26, 92-116.
- Sears, R. R., Maccoby, E. E., & Levin, H. (1975). Patterns of childrearing. Evanston III: Row, Peterson.
- Sells, D. J. (2002). Effects of mood upon clinically relevant empathic processing (Doctoral dissertation, Northern Illinois University, 2002). *Dissertation Abstracts International*, 62, (8-B): 3815.
- Smith, H. L., Fabricatore, A., & Peyrot, M. (1999). Religiosity and altruism among African males: The Catholic experience. *Journal of Black Studies*, 29(4), 579-597.
- Sochting, I., Skoe, E. E., & Marcia, J. E. (1994). Care-oriented moral reasoning and prosocial behavior: A question of gender or sex role orientation. *Sex Roles*, 31, (3-4), 131-147.

- Staub, E. (1992). The origins of caring, helping and cultural influence. In S. Oliner, & P. Oliner (Eds.), *Embracing the other: Philosophical, psychological, and theoretical perspectives on altruism* (pp. 390- 412). New York: New York University Press.
- Ward, R. A. (2001). Linkages between family and societal level intergenerational attitudes. *Research on Aging*, 23 (2), 179-208.
- Weinstein, N; & Ryan, R. M. (2010). When helping helps: Autonomous motivation for prosocial behavior and its influence on well-being for the helper and recipient. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98(2), 222-244.
- Wulff, D. M. (1991). *Psychology of religion Classic and contemporary views*. New York: Wiley.

العلاقة بين الإيمان الديني للوالدين، والمساواة في الحياة الزوجية
وبين الدوافع لتقديم المساعدة للآخرين لدى الأبناء في جيل المراهقة
صلاح الدين علي وتود

التلخيص

يهدف البحث الحالي إلى توسيع المعرفة العلمية في مجال الحياة الزوجية للوالدين والسلوك المساعد لدى أبنائهم بواسطة توضيح العلاقة بين مدى الإيمان الديني للوالدين، والمساواة في الحياة الزوجية وبين الدوافع لمساعدة الآخرين لدى أبنائهم في جيل المراهقة، والتيقن من مدى وجود هذه العلاقة لدى فئات العلمانيين، والمحافظين والمتدينين.

لقد احتوت عينة الدراسة على 608 من الأبناء في جيل المراهقة وأهاليهم، عرباً ويهوداً. بيانات البحث تم جمعها بواسطة استبيانات للتقرير الذاتي. نتائج الدراسة تشير وجود فروق في دوافع الأبناء لتقديم المساعدة للآخرين تعزى إلى مستوى تدين الأهل ولقد أشارت النتائج إلى أن دوافع أبناء المتدينين لتقديم المساعدة للآخرين فاقت دوافع أبناء المحافظين والعلمانيين بما يتعلق بالدوافع المرتبطة بالتقدير الاجتماعي والدوافع الذاتية. إلا أنه حين الإشارة إلى الارتفاع في مدى المساواة في الحياة الزوجية لدى الأهل يظهر ارتفاع في دوافع المساعدة المرتبطة بالمجتمع لدى أبناء العلمانيين أكثر من المتدينين والمحافظين. ربما تشير نتائج البحث إلى بداية اتجاه جديد وهام بما يتعلق بالعلاقة بين مدى المساواة في الحياة الزوجية للأبناء وبين دوافع واستعدادات تقديم المساعدة للآخرين لدى الأبناء والكشف عن العامل المؤثر على دوافع تقديم المساعدة لدى العلمانيين.

المصطلحات الرئيسية: دوافع المساعدة، المساواة في الحياة الزوجية، الإيثار الديني، مدى التدين، الأسرة مراحل النمو.

Relationship Between Parents' Religiosity, Parental Marital Equality and Altruistic Motivation among Adolescent Offspring

Salah-Eldin Ali Wattad

The aim of this study was to extend empirical knowledge on the impact of a couple's marital relations and their impact on the altruistic motivations of their offspring, by exploring the connection between marital equality and the altruistic motivations of adolescent offspring, and the extent to which such links are affected by religiosity among secular, traditional, and observant Jews and Arabs,

The study population was 608 Arab and Jewish adolescents and their parents. The data in the current study were collected using a self-report instrument.

Study findings indicate that altruistic motivations of offspring differ from parental religiosity. Offspring of observant parents demonstrate greater motivations in engaging in pro-social and altruistic behaviors compared to offspring of either secular or traditional parents. However, increased parental marital equality is linked to a greater increase in offspring's altruistic motivations among secular parents compared to offspring of observant or traditional parents. The findings appear to point to the beginning of a new, important trend involving the connection between marital equality and altruistic motivations of offspring, which affect pro-social motivations in secular societies.